

ГЛУШКО МИХАЙЛО

доктор історичних наук, професор кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3520-8891>

HLUSHKO MYKHAILO

a Doctor of History, a Professor at the Ivan Franko Lviv National University Ethnology Department. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3520-8891>

Бібліографічний опис:

Глушко, М. (2020) [Рецензія]. Український млинологічний журнал. Харків ; Київ : Видавець Олександр Савчук, 2019. Вип. 2. 304 с. 545 іл. *Народна творчість та етнологія*, 2 (384), 112–118.

Hlushko, M. (2020) [Review]. Ukrainian Molinological Journal. Kharkiv; Kyiv: publisher Alexander Savchuk, 2019. Issue 2. 304 pp., 545 ill. *Folk Art and Ethnology*, 2 (384), 112–118.

[Рецензія]. Український млинологічний журнал. Харків ; Київ : Видавець Олександр Савчук, 2019. Вип. 2. 304 с., 545 іл.

Наприкінці минулого року українську науку поповнила цікава новинка – другий випуск «Українського млинологічного журналу», офіційного друкованого органу Української Млинологічної Асоціації (далі – УМА). Фахівці й широке коло шанувальників народної культури українців очікували його аж п'ять років. Саме стільки часу минуло відтоді, коли вийшов перший випуск цього часопису¹.

Другий випуск друкованого органу відрізняється від першого декількома нюансами. Зокрема, частково змінилася його назва. Перший випуск часопису називався «Український млинологічний альманах» і позиціонувався як наукове ілюстроване видання УМА та приватного історико-етнографічного музею «Козацькі землі України», на сторінках якого планували висвітлювати пов'язані з народним мукомельним промислом історичні, етнографічні й культурологічні аспекти. Це був, фактично, спецвипуск матеріалів Першої міжнародної наукової конференції «Історія українського традиційного млинарства», що пройшла 15–17 жовтня 2009 року в Черкасах і с. Вереміївка Чорнобаївського району Черкаської області. Натомість нове видання, як уже відомо, має назву «Український млинологічний журнал» і оголошено офіційним друкованим органом УМА. Підготували і видали його за фінансової підтримки Українського культурного фонду.

Ініціював та організував випуск «Українського млинологічного альманаху» кандидат історичних наук Назар Лаврінченко з Черкас, натомість «Український млинологічний журнал» вийшов у світ завдяки старанню кандидата хімічних наук, знаної дослідниці української дерев'яної архітектури Олени Крушинської з Києва. Її зусиллями як редакторки, упорядни-

ці й авторки передмов уперше також видали україномовні «Нариси Дністра» і «Нариси Дніпра» – двотомну працю відомого українського етнографа, краєзнавця та письменника Олександра Афанасьєва-Чужбинського (1816–1875)², яку він підготував на основі особистих спостережень і записів польових народознавчих матеріалів, зроблених під час науково-пошукових мандрівок у 1856–1860-х роках.

В «Українському млинологічному журналі», на відміну від його попередника («Українського млинологічного альманаху»), усі наявні публікації анотовано англійською, п'ять статей іноземних авторів перекладено українською мовою й одну розвідку українського автора англійською та подано паралельно двома мовами. Це дає можливість познайомитися із запропонованими розвідками різним читачам – як українським, так й іноземним.

Нарешті, новий випуск часопису значно більший за обсягом, ніж попередній спецвипуск – на третину, а до наповнюваності його змісту причетні аж 43 особи. Доцільно зауважити: якщо авторами млинологічного альманаху 2014 року були переважно уродженці або співробітники різних установ (закладів вищої освіти, музеїв тощо) Черкащини і сусідньої Київщини, то географія дописувачів нового часопису охоплює майже всю Україну – від Харкова до Ужгорода, від Запоріжжя до Києва.

«Український млинологічний журнал» відкриває переднє слово голови УМА Н. Лавріненка «10 років млинології в Україні» (с. 8–9), у якому йдеться про виникнення громадської організації, її поступ упродовж першого десятиліття діяльності, наукові здобутки і результати практичної роботи членів УМА тощо.

До українських знавців мукомельного промислу загалом і млинарства зокрема з вітальним словом звернувся Віллем ван Берген – президент Міжнародного млинологічного товариства (TIMS), яке нині об'єднує понад 500 осіб.

Майже чверть обсягу рецензованого журналу (с. 12–70) займають масштабні й добре проілюстровані статті іноземних знавців млинарства. Так, секретар TIMS Тарсіс ван Берге Генегауен із Нідерландів стисло проінформував читачів про діяльність Міжнародного млинологічного товариства, дав визначення млинології та окреслив сферу її зацікавленості (с. 12–17). З його статті довідуємося про те, що «млинологія – це наука про млини та інші механічні пристрої, що використовують енергію руху води чи вітру або силу м'язів людей чи тварин, щоб приводити в дію механізми для кування, помелу, відкачування, розпилювання, пресування або валяння. Окремим завданням млинології є збереження знань про ці традиційні двигуни, що трактувалися як застарілі з погляду сучасних технічних та економічних трендів» (с. 14).

Наступні дві статті іноземних фахівців стосуються об'єктів мукомельної історії безпосередньо України. На замовлення О. Крушинської відомий нідерландський знавець наплавних млинів Лео ван дер Дріфт у статті «Дослідження українських наплавних млинів: перша спроба» (с. 18–37) описує місця зведення наплавних споруд на ріках України наприкінці XVIII – на початку ХХ ст. Зокрема, опрацювавши різні картографічні джерела та залучивши доступні ілюстративні матеріали (малюнки і світлини), він дійшов висновку, що в зазначений період відповідні мукомельні споруди зосереджувалися щонайменше в 54 місцевостях: 16 – на Тисі, 18 – на Пруті, 17 – на Дністрі, а також 3 – на Дніпрі, причому в період розквіту наплавного млинарства в окремих населених пунктах діяло одночасно по три-чотири і навіть більше мукомельних споруд. Автор глибоко переконаний, що на головній водній артерії України (на Дніпрі) їх було значно більше, але для виявлення відповідних об'єктів матеріальної культури треба провести спеціальне дослідження. Локалізовані й описані Лео ван дер Дрифтом наплавні млини походять здебільшого із західноукраїнських земель – через об'єктивний чинник: джерела, до яких він мав доступ, «обмежувалися [саме] цією частиною країни» (с. 37). Побіжно доцільно зазначити також те, що об'єкти наплавного млинарства найпоширенішого

типу складалися з трьох важливих складових: головного корпусу (з будівлі власне млина), понтона (масивного човна) і водяного колеса, яке влаштовували між ними.

Натомість нідерландський дослідник Тон Местерс, використавши майже три десятки світлин першої половини ХХ ст., передусім періоду Першої і Другої світових війн, запропонував власну типологію вітряків, які зводили на українських етнічних землях (с. 38–49). За твердженням ученого, тут побутували чи й досі побутують стовпові млини, вітряки типу *paltrok*, комбіновані млини, а також кам'яні та дерев'яні вітряки голландського типу. На його думку, після Першої світової війни населення України споруджувало деякі типи вітряних млинів, які невідомі етносам інших країн сучасної Європи.

Дві інші статті іноземних фахівців стосуються об'єктів досліджуваної ділянки матеріальної культури західноєвропейських етнічних спільнот. Уже згаданий Віллем ван Берген у розвідці «Млини у Чорному лісі й навколо нього (Німеччина)» (с. 50–56) описує діючі млини на території гірського масиву Шварвальд, що в землі Баден-Вюртемберг на південному заході сучасної Німеччини. Із 300 дерев'яних будівель, що діють тут і нині, більшість належить місцевим фермерам, які мелють зерно для власних потреб. Автор знайомить читачів також з олійнею та кузнею, робочі механізми кожної з яких приводить у дію водяне колесо. Зате у розвідці «Млини Фландрії, що їх варто відвідати» (с. 57–70) член *TIMS* Едді Де Саделер описує декілька цікавих з погляду походження, історії збереження чи відновлення, конструкції робочої частини тощо об'єктів мукомельного промислу, які сьогодні корисні людям Фландрії (Бельгія) – «землі млинів». Матеріали обох зазначених статей добре ілюструють бережливе ставлення західноєвропейських етносів (німців, фламандців та ін.) до своєї культурної спадщини, важливе місце об'єктів мукомельного промислу у збереженні народних традицій та історичної пам'яті, їх широке використання з науково-пізнавальною, виховною, екологічною, естетичною, туристичною та іншою метою.

Решта публікацій «Українського млинологічного журналу» стосується об'єктів мукомельного, ковальського та сукновального промислів українців. За характером їх можна поділити на два види: 1) наукові статті з розлогим чи стислим викладом фактографічного матеріалу; 2) розвідки у формі «фотофакту», тобто представлення автором світлин, на яких зафіксована та чи інша пам'ятка мукомельного промислу. Відповідні зображення обов'язково супроводжує опис загального стану, зовнішнього вигляду, функціонального призначення, конструкції, принципу дії тощо давнього творіння людських рук.

За нашими підрахунками, у другому випуску «Українського млинологічного журналу» українські автори опублікували майже тридцять статей: різні за тематикою, актуальністю і новизною порушених питань, науковим рівнем аналізу об'єктів традиційної матеріальної культури, географією їх локалізації, кількістю залучених для студії джерел і літератури, рівнем викладу фактографічного матеріалу, доповненням тексту додатковими матеріалами (малюнками, світлинами, картосхемами, таблицями) тощо. І все це через те, що наявні в новому часописі розвідки підготували різні за фахом і напрямом наукової спеціалізації чи зацікавленістю особи: етнологи, географи, історики, мистецтвознавці, архітектори, музеєзнавці, бібліографи, краєзнавці, культурологи, журналісти та ін. Вочевидь, зважаючи на все сказане, а також на загальну кількість надрукованих публікацій, докладний аналіз кожної з них зайняв би не одну сторінку тексту. Тому в запропонованому дописі обмежимося лише найважливішими аспектами рецензованого видання.

Тематика більшості представлених у млинологічному журналі статей стосується конкретних об'єктів мукомельного промислу – водяних млинів і вітряків, які ще діють чи вже стали набуток історії. Принаймні саме їх описує майже півтора десятка авторів: О. Крушинська («Водяні млини на Закарпатті»), Андрій Світлинець («Водяні млини у селі Приборжавське

на Закарпатті»), Валентина Бордіян («Буковинські вітряки»), Олександр Лаврик і Валентина Цимбалюк («Водяні млини у долині Південного Бугу: стан за матеріалами експедиції 2008–2018 років»), Андрій Домаранський («Водяні млини центральної частини Середнього Побужжя: локалізація, інвентаризація, сучасний стан»), Віта Макарюк («З історії побутування водяних млинів і вітряків у селі Мельники Чигиринського району»), Микола Миленко («Як відновлювали Євтухів млин у Дейманівці»), Павло Філь («Вітряк з села Довжик на Сумщині»), Сергій Коломієць («Крисаневий млин у селі Сухини на Черкащині»), Дмитро Полюхович («Водяний млин у Сатанові – останній збережений на Хмельниччині»), Андрій Кайнаран, Людмила Мунько, Володимир Боровський та Ніна Усенко («Вітряки в Оржиці. Рідкісне фото 1941 року»).

Перечитуючи назви зазначених статей, зауважуємо, що територіальні межі одних досліджень охоплюють цілі регіони (області) чи природно-географічні ареали, інших розвідок – лише один-два населені пункти і навіть окремі об'єкти народного промислу. Переважно один конкретний об'єкт, як німий свідок минулого, фігурує й у повідомленнях з рубрики «Фотофакт», де результати науково-пошукової роботи репрезентують лише три автори: Михайло Сирохман («Водяні млини в Буковці та в Солотвині. In memoriam»), О. Крушинська («Валила – супутники млинів»; «Дерев'яний млин-пителъ у селі Ненадиха доживає віку»; «Водяний млин у Зрайках (1878) – до і після руйнації»; «Вітряк у Горбулеві, селі отаманів Соколовських») та Олег Власов («Млини на покинутому судноплавному каналі на Дніпрі»).

Водяні млини і вітряки перебувають у центрі уваги також тих фахівців, які знайомлять читачів із пам'ятками промислового будівництва в сучасних діючих Музеях народної архітектури та побуту, або тих, проекти створення яких поки що тільки обговорюються. Йдеться про статтю Сергія Ципишева «Млини Львівського музею просто неба» (с. 113–122) та розвідку Дениса Вітченка «Проблеми створення музею народної архітектури та побуту Слобідської України на базі літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди у селі Сковородинівка Харківської області» (с. 193–200).

Різними аспектами розвитку українського млинарства в ХІХ–ХХ ст. переймаються й інші сучасні дослідники. Так, О. Крушинська розглянула тему «Вітряки Херсонщини у “Нарисах Дніпра” О. А. Афанасьєва-Чужбинського» (с. 152–157). Натомість Олег Яриніч з'ясував історію будівництва волинським чехом Йозефом Айглом вітряних млинів з турбіною Гелледея (с. 166–172). Оригінальністю відзначається невеликий за обсягом нарис М. Сирохмана «Будівничі млини на Закарпатті» (103–107), в якому автор описує життя і працю семи майстрів першої половини ХХ ст. – будівничих різних дерев'яних об'єктів, зокрема і водяних млинів на ріках.

Тісно пов'язані з вітряками і водяними млинами різні явища духовної культури, образотворчого мистецтва та фотомайстерності, що добре засвідчують статті Костянтина Рахно («Млин у повір'ях українських гончарів»), Михайла Красикова («Дві картини з вітряками з колекції етнографічного музею “Слобожанські Скарби” імені Г. Хоткевича НТУ “ХПІ”»; «Образ мірошника у поезіях Якова Щоголева»), Вікторії Кацай («Млини в українському образотворчому мистецтві зі збірки Харківського художнього музею»), Миколи Бабака та Ольги Шарапи («Керелівські млини на світлинах Григорія Шевченка»).

Окремо доцільно виділити декілька розвідок про більш ранні за походженням технічні засоби переробки зерна злакових культур – зернотерки та жорна. Зокрема, музейну колекцію зернотерок (29 одиниць) і розтирачів (15 одиниць) Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» проаналізувала Олена Жам (с. 211–216). Частково йдеться про них і в статті Ігоря Прохненка «Ручні ротаційні млини на археологічних пам'ятках Закарпаття» (205–210), хоча більшість наявного в ній фактографічного матеріалу стосується жорен. Велика колекція жорен і ступ українців південних схилів Східних Карпат зберігається у фондах Закарпатського

музею народної архітектури та побуту, про що дізнаємося зі статті Василя Коцана (с. 224–231). Знаряддя праці, технологію видобутку каменю і виготовлення з нього жорнових каменів докладно розглядає О. Жам в іншій розвідці – «Знаряддя жорносічного виробництва у зібранні Національного історико-етнографічного заповідника “Переяслав”» (с. 217–223). Варто звернути увагу широкого кола читачів на спогади сучасного львів'янина Валентина Стецюка про те, як виживала його родина з п'яти осіб у повоєнному Донбасі, зокрема і за допомогою саморобних ручних жорен, виготовлених з металевих деталей новітніх машин (с. 240–244).

Наш огляд публікацій в «Українському млинологічному журналі» буде неповним, якщо не згадаємо ще три оприлюднені на його сторінках матеріали. Зокрема, черкащанка Вікторія Пащенко розглянула законодавче регулювання діяльності млинів та підприємств із переробки зерна урядом УСРР у 1919 році (с. 234–236), а львів'янки Рената Самотий, Надія Козел та Олена Ніколюк проінформували читачів про наявні у фондах Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка» рідкісних видань з млинарства, які походять з різних країн і надруковані в різний час (с. 245–255). Нарешті, в окремому дописі вже згаданий нами О. Яриніч веде мову про мистецький проект «Вітряки України», над яким працював у жовтні 2018 – травні 2019-х років, і який увінчався серією з 30 малюнків, що репрезентують 30 вітряків (діючих чи вже знищених) із 20 областей України та Автономної Республіки Крим (с. 290–300). Сподіваємося, що художній проект буде продовжений і в майбутньому.

Належно оцінюючи весь новий випуск друкованого органу УМА і більшість опублікованих на його сторінках статей і повідомлень, не оминемо увагою деякі упущення, прогалини і неточності, зауважені під час нашого знайомства з матеріалами рецензованого часопису.

Найперше, викликала сумнів доцільність часткової зміни назви видання – перейменування «Українського млинологічного альманаху» на «Український млинологічний журнал». Наявність у назві друкованого органу слова «журнал» зобов'язує видавця (УМА), а водночас і майбутнього відповідального редактора думати про його регулярний (щомісячний, щоквартальний чи іншу періодичність) випуск, але ніяк не розтягувати підготовку і друк наступного номера часопису аж на роки. Журнал обов'язково передбачає різні рубрики, зокрема й місце для огляду і рецензій наукової та науково-популярної літератури. Зважаючи на те, як довго готували другий випуск рецензованого видання, – з публікаціями, що стосуються млинарства, в Україні не так уже й густо. «Альманах» був би, на нашу думку, доречнішим і тому, що допускає друк на його сторінках різних за тематикою, жанром і характером матеріалів, тобто може мати формат звичайної збірки.

Доцільно більше уваги приділити також формулюванню назв друкованої продукції. Зокрема, через відсутність у заголовку значної частини статей і повідомлень назви адміністративно-територіального краю (району, області) чи назви історико-етнографічної одиниці (регіону, району тощо) читач не може відразу зорієнтуватися, звідки походить та чи інша мукомельна пам'ятка, яку описує автор. З погляду стилістики сучасної української мови, неоквирно сформульовано заголовок статті О. Прохненка, позаяк «ручний ротаційний млин» має давно усталений у народно-розмовній мові автохтонів Закарпаття відповідник – «жорна» («млинок»), що наочно підтверджує фактографічний матеріал статті іншого закарпатського дослідника – В. Коцана. Назву статті хмельницького журналіста і краєзнавця Д. Полюховича можна було сформулювати також чіткіше, наприклад, «Водяний млин у Сатанові – єдина діюча пам'ятка млинарства Хмельниччини». Та й назва статті В. Коцана без прийменника «для» звучала би простіше – «Традиційні знаряддя первинної переробки зернових».

Не всі опубліковані у другому випуску рецензованого часопису статті є бездоганними з погляду наявного в них фактографічного матеріалу та висловлених думок. Скажімо, сумнівними є рефлексії хмельницького історика Сергія Єсюніна про млинарську топоніміку Хмельницької області (с. 184–188), позаяк ономастика, яка вивчає власні назви, – це один із

найскладніших розділів мовознавства. З'ясування походження топонімів, особливо давніх (праслов'янського, ранньослов'янського та княжого періодів) – насамперед прерогатива лінгвістів, причому високої проби – класиків, одним із яких був професор Михайло Худаш (1925–2011), з котрим неодноразово спілкувалися і навіть співпрацювали.

Матеріали статті Федора Гонца «Концепція використання геоінформаційних систем у міждисциплінарному дослідженні млинарства» (с. 202–205) можна успішно препарувати для з'ясування аналогічних «дослідницьких аспектів» десятка інших видів народних промислів і ділянок матеріальної культури (гончарства, ковальства, ткацтва тощо), змінивши лише об'єкт «наукового студювання».

Перечитуючи тексти статей і переглядаючи ілюстрації, що їх супроводжують, зауважуємо, що сучасне покоління дослідників доволі часто ігнорує творчий доробок попередників. Скажімо, описуючи різні об'єкти народних промислів українців Закарпатської області, що функціонують завдяки енергії руху води, автори змовчали про художній нарис «Гамора» Василя Скуратівського (1939–2005) – знаного українського народознавця, який у новітній період першим звернув увагу на унікальну технічну споруду³. До речі, у творчому доробку цього автора також є розповіді про водяні млини та вітряки України, що може бути предметом навіть окремої розмови.

Інший приклад. У статті С. Ципишева, заступника директора з наукової роботи Музею народної архітектури і побуту у Львові ім. Климентія Шептицького (далі – Музей ім. Климентія Шептицького), йдеться про історію перевезення до цієї установи двох споруд – водяного млина з Бойківщини (с. Либохора Сколівського р-ну Львівської обл.) та вітряка з Північної Буковини (с. Ширівці Хотинського р-ну Чернівецької обл.). Словесний опис кожної будівлі доповнюють старі (кінця 60-х – початку 70-х років ХХ ст.) світлини, а водяного млина – ще й креслення південного фасаду і робочого механізму, а також горизонтальний план усєї споруди. На жаль, автор розвідки не згадав ані ім'я виконавця цього унікального ілюстративного матеріалу, ані імена тих осіб, що виявили відповідні пам'ятки народного будівництва, уперше їх дослідили, а згодом безпосередньо прилучилися до переміщення до Львівського скансену. Натомість у його дописі знайшлося місце, причому доволі значне, для з'ясування явищ традиційної культури, які до окресленої у заголовку теми мають лише побіжний стосунок. Прикрим є також те, що серед бібліографії, яка завершує статтю С. Ципишева, не виявляємо жодного опублікованого музейного путівника, де б мало йтися про ці самі споруди. Доцільно також нагадати, що колишній довголітній науковий співробітник Музею ім. Климентія Шептицького Архип Данилюк (1941–2008) неодноразово популяризував зазначені та інші пам'ятки народної техніки в обласних і загальноукраїнських часописах (газетах і журналах), про які автор розвідки чомусь також змовчав.

Помітним явищем сьогодення є й те, що сучасні науковці, особливо дослідники-початківці, не завжди вчасно і належно реагують на нові народознавчі видання. Скажімо, вже знаний фахівець з українського млинарства, кандидат історичних наук О. Жам із м. Переяслава хоча й обізнана із працями наукового співробітника ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України Віталія Іванчишена, але лише кількарічної давнини. Натомість за останнє п'ятиріччя цей етнолог зробив значний поступ – успішно захистив кандидатську дисертацію «Каменотесний промисел Східного Поділля кінця ХІХ – початку ХХІ століття: побутовий та сакральний виміри» (2016) і опублікував у видавництві «Наукова думка» однойменну монографію (2017). Значне місце посідає у цій книзі видобуток і обробка сировини та виготовлення каменів для водяних млинів, вітряків і жорен, що вже само по собі заслуговує на окрему увагу членів УМА. Саме з цієї причини зазначена книжка мала би бути предметом фахового обговорення серед ширшого кола знавців українського мукомельного промислу, зокрема і на

сторінках «Українського млинологічного журналу». Це саме стосується іншої кандидатської дисертації – «Борошномельне виробництво Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. : історіографія», яку в 2018 році захистила вже згадана О. Жам.

Предметом уваги українських істориків та етнологів, фахівців інших спеціальностей можуть бути в майбутньому й інші наукові питання, що стосуються млинарства на українських етнічних землях: розвиток промислу в середньовічних містах, приналежність представників мукомельної професії до брацтв і цехів, технічний прогрес засобів праці мельників упродовж XV–XIX ст., якість виробленої ними продукції тощо. Що найважливіше, до вирішення зазначених та інших питань успішно може долучитися молоде покоління українських дослідників, зокрема і студенти. Принаймні опубліковані на сторінках рецензованого часопису матеріали дають підстави вважати, що об'єкти українського млинарства та пов'язані з ними різнобічні виробничо-технологічні й культурно-історичні традиції можуть бути темою не однієї магістерської роботи і навіть не однієї кандидатської дисертації.

І все ж, попри зазначені недоліки, нашу розмову завершимо на оптимістичній ноті. По-перше тому, що друкований орган УМА заповнює велику прогалину в українській етнологічній та історичній науці. Принаймні в наукових народознавчих дослідженнях і етнологічних виданнях довідкового характеру про млинарство як традиційний промисел і млини як головний технічний засіб його функціонування ідеться лише побіжно, або вони не згадуються зовсім. Найсвіжіший приклад цього – відсутність будь-яких матеріалів про млинарство в «Енциклопедії історії України» – у додатковому томі «Україна – українці» (2018).

По-друге, «Український млинологічний журнал» вийшов у світ не завдяки старанню академічних чи вузівських працівників, а пересічних ентузіастів, які по-справжньому переймаються історією українського млинарства – одного з найважливіших і найпоширеніших народних промислів до середини XX ст. Саме навколо таких ентузіастів і гуртуються інші фахівці. До них належить, безперечно, й Олена Крушинська – упоряднича і відповідальна редакторка рецензованого видання.

По-третє, сторінки «Українського млинологічного журналу» якісно і рясно ілюстровані (усього 545 зображень; усі вони підписані двома мовами – українською та англійською, пер. англ. М. Сирохмана), що органічно доповнює тексти статей, а рубрика «Фотофакт» є цікавою знахідкою відповідальної редакторки видання.

По-четверте, рецензований часопис наскрізно пронизаний однією дуже важливою темою – неподільною історією млинів і людською долею, що дуже вдало підмітила О. Крушинська у прикінцевому слові «Млини і люди»: «Млини, як жодні інші пам'ятки, пов'язані з людськими долями. Адже млин – це не бездушна виробнича споруда. Він і помічник, і годувальник, а іноді й єдиний дім для того, хто в ньому працює. Тому історії про млини – це завжди історії про людей. І нерідко історії сумні» (с. 301). Бодай з цієї причини будь-який почин ентузіастів треба всіляко підтримувати, а результати їхньої праці активно популяризувати серед широкого читацького загалу, що і намагаємося робити цим своїм скромним дописом.

Примітки

¹ Український млинологічний альманах: історія, етнографія, культура. Спецвипуск. Матеріали Першої міжнародної наукової конференції «Історія українського традиційного млинарства», 15–17 жовтня 2009 р., м. Черкаси, с. Вереміївка Черкаської обл. [Київ] : «Козацькі землі України», приватний історико-етнографічний музей, 2014. 199 с.

² Афанасьєв-Чужбинський О. С. Нариси Дністра / [пер. з рос. Ілька Лемка ; передм. Олени Крушинської]. Львів : Апріорі, 2016. 523 с.; Його ж. Нариси Дніпра / [пер. з рос. Ілька Лемка ; передм. Олени Крушинської]. Львів : Апріорі, 2016. 543 с.

³ Скуратівський В. Гамора. *Скуратівський В. Повіт. Художні оповіді, новели*. Київ : Молодь, 1988. С. 133–136.